

Výskyt a prevence šikany na vybraných základních školách

Kateřina Matysíková

Bakalářská práce
2022

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kateřina Matysíková**
Osobní číslo: **H190606**
Studijní program: **B0111A190011 Sociální pedagogika**
Forma studia: **Kombinovaná**
Téma práce: **Výskyt a prevence šikany na vybraných ZŠ**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti prevence, šikany a rizikového chování na ZŠ.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného cíle.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2005. Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: FF UK.
BAKOŠOVÁ, Zlatica. (edit), 2013. Terminologický výkladový slovník zo sociálnej pedagogiky. Trnava: FSV UCM.
BAKOŠOVÁ, Zlatica, 2006. Sociálna pedagogika: vybrané problémy. Bratislava: FF UK.
BENDL, Stanislav, 2003. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV. Pedagogika (ISV). ISBN 80-86642-08-9.
EMMEROVÁ, Ingrid, 2007. Základná terminológia. Sociální patologie. Hradec Králová: GAUDEAMUS.
EMMEROVÁ, Ingrid, 2008. Sociálny pedagóg a nelátkové závislosti. Sociálna prevencia. Prevencia nelátkových návykových chorôb: Informačno-vzdelávací bulletin rezortu kultúry. Bratislava: Národné osvetové centrum. 3(1), 24. ISSN 1336-9679.
FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2014. Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.
CHRÁSKA, Miroslav, 2016. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5326-3.
KOLÁŘ, Michal, 2005. Bolest šikanování. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 80-7367-014-3.
ROSOVÁ, Dana, 2018. Stratégia riešenia šikanovania v školách. Košice: EQUILIBRIA.
ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ, 2010. Jak na šikanu. Praha: Grada. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. PhDr. Zlatica Bakošová, CSc.**

Datum zadání bakalářské práce: **26. ledna 2022**

Termín odevzdání bakalářské práce: **29. dubna 2022**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 26. ledna 2022

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo - bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval(a) samostatně a použitou literaturu jsem citoval(a). V případě publikace výsledků budu uveden(a) jako spoluautor.

Ve Zlíně 19.4.2022

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevyjádřeně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před

konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, o pisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije -li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Opírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zaměřuje na výskyt a prevenci šikany na vybraných základních školách. Teoretická část je zaměřena na základní pojmosloví, které se váže k šikaně. Věnuje se výskytu, základním formám šikany, vývoji šikany a velice důležitou prevencí. Praktická část se zabývá kvantitativním výzkumem a je zaměřena na výsledky výzkumu, kterého se zúčastnili žáci základních škol 2.stupně Zlínského kraje. Data byla získána pomocí dotazníkového šetření.

Klíčová slova: šikana, agrese, prevence, školní prostředí

ABSTRACT

This bachelor thesis is focused on bullying and prevention in elementary schools.

The theoretical part has targeted the primary terminology which is closely related to bullying. This part is pointing out occurrence, basic forms of bullying, developments and above mentioned prevention which is very important.

Practice part is following up on quantitative research and leading to outcome of this thesis research participated by students of elementary schools in Zlín Region.

Collection of these data were based on questionnaires.

Keywords: bullying, aggression, prevention, school environment

Chtěla bych poděkovat své vedoucí práce, paní docentce Zlatici Bakošové, za její trpělivý přístup, neocenitelné rady a odborné vedení. Dále bych ráda poděkovala své rodině a mému manželovi, který byl po celou dobu mého studia velkou oporou.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Zlín 2022

Kateřina Matysíková

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	11
1.1 VYMEZENÍ POJMU V BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	11
1.2 PŘEHLED PROBLEMATIKY V LITERATUŘE	14
2 CHARAKTERISTIKA A ČLENĚNÍ ŠIKANY	16
2.1 NEJČASTĚJŠÍ MÝTY O ŠIKANĚ	17
2.2 AGRESOŘI A OBĚTI	19
2.3 ZÁKLADNÍ FORMY ŠIKANY	20
2.4 ŠIKANA NEBO ŠKÁDLENÍ	23
2.5 VAROVNÉ SIGNÁLY ŠIKANY	25
3 PREVENCE ŠIKANY VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ	27
3.1 JAK POSTUPOVAT PŘI ŘEŠENÍ ŠIKANY	27
3.2 LEGISLATIVA.....	27
3.3 SPOLUPRÁCE UČITELE, VEDENÍ ŠKOLY A RODIČŮ PŘI ZJIŠTĚNÍ NÁSILÍ VE ŠKOLE	28
3.4 SOCIÁLNÍ PEDAGOG A JINÍ ODBORNÍ ZAMĚSTNANCI – INDIVIDUÁLNÍ A SKUPINOVÉ FORMY ŘEŠENÍ NÁSILÍ VE ŠKOLE.....	29
3.5 PREVENTIVNÍ PROGRAMY A JEJICH REALIZACE VE ŠKOLE	31
II PRAKTICKÁ ČÁST	36
4 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM	37
4.1 VÝZKUMNÝ CÍL	37
4.2 METODA SBĚRU DAT	37
4.3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU	37
4.4 FORMULACE HYPOTÉZ.....	38
5 VÝSLEDKY VÝZKUMU	39
5.1 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	39
5.2 VYHODNOCENÍ STANOVENÝCH HYPOTÉZ	46
ZÁVĚR	47
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	48
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	50
SEZNAM GRAFŮ	51
SEZNAM TABULEK	52
SEZNAM PŘÍLOH	53

ÚVOD

Téma bakalářské práce „Výskyt a prevence šikany na vybraných ZŠ“ bylo vybráno záměrně. Toto téma je velice citlivé musí se s ním zacházet velice opatrně a rozvážně. Šikana je bohužel stále velice aktuální téma a díky modernímu způsobu života se rozšířila a stále rozšiřuje. Už nejde pouze o šikanu ve škole. Šikana je velice nebezpečná a může vyústit až v trestný čin. Bohužel i dnes se najdou lidé, kteří před šikanou přivírají oči. Nestačí o šikaně jen číst nebo vidět dokumenty v televizi. Je nutné se jí věnovat ve školách.

Škola je místo, kde by se děti měly cítit bezpečně. Bohužel právě ve školách se šikana vyskytuje nejvíce. Je důležité, abychom uměli pro děti ve škole vytvořit místo, kde se budou cítit dobře, nebudou se obávat tam chodit a budou mít někoho, komu můžou důvěřovat.

Co to vlastně šikana je? Šikana je jakékoliv opakované ohrožování, zastrašování a ubližování člověkem jiného „slabšího“ jedince. Existuje více druhů šikany; například fyzická, slovní a psychická. V dnešní době se šikana rozmohla natolik, že v některých případech nejsou šikanováni pouze „slabší“ jedinci, ale např. v oblasti školství jsou šikanováni dokonce učitelé, profesori nebo jiní zaměstnanci školy. Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem trestné činnosti a v některých, opravdu závažných případech, může být čin identifikován jako organizovaný zločin. Šikana je opravdu nebezpečná. Důsledkem šikany může být i nevratné poškození zdraví šikanovaného, a to jak duševního, tak tělesného. Některé případy končí bohužel i smrtí.

Bakalářská práce je strukturovaná do dvou základních částí. Teoretická část má tři kapitoly. Cílem teoretické části je vysvětlit definici šikany, její znaky a prevenci.

V praktické části bakalářské práce je prezentován kvantitativní výzkum z oblasti šikany a její prevence na druhém stupni základní školy. Data byla získána prostřednictvím dotazníku. Praktická část navazuje na teoretická východiska. Jejím cílem je zjistit, zda se žáci 2. stupně základních škol ve Zlínském kraji setkali se šikanou, jak šikana vypadala, na koho se mají obrátit a zda proběhla u žáků prevence proti šikaně.

V závěru bakalářské práce jsou shrnuty výsledky výzkumného šetření.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Bakalářská práce se zaměřuje na výskyt šikany na základních školách. Pro lepší pochopení daného tématu je nejdřív důležité objasnit základní pojmy. Jsou to pojmy: školní prostředí, šikana, agrese, násilí, agresor, oběť a prevence.

1.1 Vymezení pojmu v bakalářské práci

Školní prostředí

Pojem prostředí může být v souvislosti se školou používán ve dvou základních významech: škola jako prostředí sociálně-výchovné a jako prostředí sociálně-institucionální, v chápání nejbližšího prostoru, ve kterém je škola lokalizována. Vyplývá z toho, že prostředí školy je nutno chápat jako konfiguraci uzavřeného prostoru. Ve školní budově se nacházejí různá zařízení, jsou realizovány různé úkoly a předávané informace, navazují se různé relace především mezi žáky a učiteli. Druhý význam se týká sociálních a kulturních reálií v okolí školní budovy, vlivů ze strany lokální společnosti, reprezentující určité hodnoty, životní styly a postoje a také řada institucí a organizací zúčastněných na realizování školních potřeb. Z hlediska výchovných aspektů školního prostředí hrají nejdůležitější roli při jeho formování učitelé a žáci. Učitel, vybaven pedagogickými poznatky, reprezentující zodpovědný postoj vůči žákům a společnosti, tvořící společně s jinými zúčastněnými dobrou pověst školy, by měl každodenní práci realizovat výchovné cíle ve smyslu stimulování a aktivizování žáka k sebevzdělávání. K jeho úkolům patří dodání poznatků a schopností vést v budoucnu uspokojivý profesionální, soukromý a sociální život, utvářet jeho hierarchii hodnot a morálních principů, zajišťujících racionální koexistenci z lokální i globální perspektivy. Uvedené didakticko-pedagogické činnosti by měly být realizovány se současným zachováním podmětosti, důstojnosti a individuality žáka a také se opírat o toleranci a vzájemnou důvěru. Školní prostředí tvoří stejnou měrou žáci (druhá skupina ve dvougenerační školní struktuře). Současná školní mládež je připravena nejen získávat odborné poznatky z jednotlivých předmětů. Očekává ze strany školy různé sugesce, usměrnění individuálního holistického rozvoje, dispozice, umožňující správné rozhodování a zvládání objevujících se problémů, argumenty, schopnost najít si místo v sociálním prostředí, získat životní odvalu a samostatnost.

Žáci i učitelé, do určité míry i rodiče, tvoří specifický výchovatelství kolektiv. Reprezentují určité postoje, hodnoty, styly, chování, kulturní a odbornou úroveň, a tímto způsobem se účastní interakce vlivů. Tímto způsobem se většina společnosti angažuje ve školním životě

– přes edukaci, péči a vychovávání a umožňuje mladé generaci přechod do sociální struktury. Ve školním prostředí se žák obohacuje, získává sociální zkušenosti. Zde se také poprvé v životě setkává s organizací sociální instituce, ve které sám zaujímá určité místo. Školní prostředí je vzhledem k dlouhodobému působení a vlivu jedním z nejdůležitějších výchovných prostředí (Bakošová, 2013).

Šikana

Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obyčejně mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové s hrozbou opakování (Říčan, Janošová, 2010).

Agrese

Útočné chování, které je většinou reakcí na skutečné, příp. zdánlivé ohrožení vlastní moci, jeho nejčastějším projevem je hněv (Ondřejkovič, 2001, s. 71). Vyskytuje se častěji než jednorázový útok. Rozpoznáváme individuální, skupinovou a masovou agresi. Může mít navenek evidentní nebo skryté projevy. Rozpoznáváme tři základní skupiny teorií, které vysvětlují výskyt agrese: vrozené sklony, reaktivní (frustrace), sociální učení se. Existuje například i psychoanalytický přístup, který pokládá agresi do jisté míry i za pozitivní prvek: konstruktivní faktor – jeden z pudů, který podněcuje život. Existuje několik hledisek, podle kterých můžeme rozlišovat agresi: z hlediska vnějších projevů na autoagresi nebo ¹heteroagresi, z hlediska způsobů realizace na verbální nebo brachiální², z hlediska funkce na instrumentální nebo hostilnou. Hostilita³ je jedna z možných složek agresivity, která označuje všeobecný nepřátelský postoj vůči lidem, vůči společnosti. Agresivita je vlastnost osobnosti, která předpokládá opakovanou systematickou agresi. Podle Průchy (1988, s. 17) agrese představuje tendenci projevovat nepřátelství, prosazovat sám sebe, prosazovat bezohledně, nemilosrdné až brutálně své zájmy a cíle nebo tendenci ovládnout sociální skupinu. V případě dětí mluvíme o agresi teprve tehdy, když je dítě schopno samostatně zhodnotit dopad svého chování, případně pokud úmyslně ubližuje a zároveň pocítuje radost z ničení a z cizí bolesti (Bakošová, 2013).

¹ Heteroagrese – agresivita zaměřená na jiné lidi, jejím extrémním případem je vražda.

² Brachiální – násilí prováděno pažemi.

³ Hostilita – sklon k nepřátelským agresivním impulsům navenek, tendence ublížit jiné osobě nebo skupině osob, nepřátelství. V předmětném horizontu nenávisti se objevuje druhý jako negativní hodnota, a to taková, že se ho dotýká v té míře, že si přeje její destrukci či neexistenci. V nenávisti protestuje člověk proti faktu, že může existovat nenáviděná osoba a dožaduje se jejího zničení.

Velice zajímavě napsali Říčan a Janošová (2010) ve své knize: " Je agrese vždycky něco špatného? Na první pohled ano. S tím slovem je spojena představa zla. Teprve když se nad tím zamyslíme, musíme přiznat, že někdy je agrese neškodná, např. ve sportu. Někdy je dokonce nutná a prospěšná, např. když policista násilím zneškodňuje zločince. Ve světě zvířat navíc nemá smysl mluvit o dobru a zlu. Ale i když se snažíme vědecky vyložit lidskou agresi, uděláme dobře, když otázku dobra a zla aspoň na chvíli „dáme do závorky“ a soustředíme se na otázky „jak“ a „proč“."

Násilí

Násilí bývá někdy za agresivitu zaměňováno. Jedná se o pojem používaný pouze pro lidské jednání a chování. Tradičně je používán v sociologii a ve forezních disciplínách. Přírodní vědy (studium zvířat) tradičně používají pojem agresivita (Fischer, Škoda, 2014).

Agresor

Agresor, je ten, kdo se aktivně zúčastní šikany, zvláště ten, který ji začíná a vede (iniciátor), skutečně mívá určité typické vlastnosti. Jejich znalost nám pomůže odhadnout, kdo je agresorem ve skupině, kde k šikaně dochází, případně kdo by se jím mohl stát, a je tedy z tohoto hlediska „rizikový“, i když zatím ve skupině šikana není (Říčan, Janošová, 2010).

Oběť

Podle M. Elliotové (1995) se oběťmi často stávají inteligentní, jemní a kreativní jedinci ze slušných rodin, žádní rváči, ani děti se sklony k násilí. Pravou příčinou nejsou žádné vnější charakteristické znaky, jako tloušťka, pihy, barva pleti, zrzavé vlasy, brýle, i když to někdy sám agresor uvádí jako příčinu svého jednání. V podstatě mu bude vyhovovat jakékoliv dítě, jestliže je bude mít zcela pod kontrolou.

Prevence

Preventivní program školy a školního zařízení je strategický plán realizace preventivních aktivit během školního roku, které jsou určeny pro žáky a pedagogické zaměstnance školy a školního zařízení. Jeho sestavení vychází z monitoringu a pedagogické diagnostiky chování žáků ve školním prostředí za předchozí období. Preventivní program definuje význam preventivních aktivit, cíle preventivní intervence a cílovou skupinu, pro kterou je určen (Bakošová, 2013).

1.2 Přehled problematiky v literatuře

Počátky pedagogiky sahají daleko do minulosti, až do starověku. S vyvíjející se společností se jednotlivé názory a pohled na výchovu měnily. Sociální pedagogika vznikla na přelomu 19. a 20. století a rozvíjela se ve třech směrech:

1. Praktický proud, za jehož zakladatele je považován první sociální pedagog v praxi Johann Heinrich Pestalozzi. Sám Pestalozzi popsal vliv prostředí na člověka, a svůj úkol viděl v pomoci chudým, opuštěným a nevzdělaným. Tento proud se snažil řešit sociální problémy, které vznikaly ve společnosti, prakticky zasáhnout.
2. Teoretický proud, který vymezoval cíle a obsah výchovy, zdůvodňoval sociální podstatu výchovy. Za zakladatele proudu je považován Paul Natorp, který zdůrazňuje, že pomocí výchovy se může člověk stát organickou složkou společnosti. Výchova usiluje o zdokonalení člověka, zušlechtění jeho vlastností. Společnost sama vychovává a je nástrojem výchovy. Člověk bez společnosti není člověkem, stejně tak jako výchova nemůže existovat bez společnosti.
3. Empirický proud, který preferoval empirické bádání – výzkum, rozpracoval německý pedagog Paul Bergemann. Zdůrazňoval vzájemné spojení člověka a společnosti.

Slovenská sociální pedagožka Zlatica Bakošová vydala publikaci „**Sociálna pedagogika jako životná pomoc**“, která je výsledkem její vědeckovýzkumné i pedagogické činnosti. Cílem je ukázat pomáhající charakter sociální pedagogiky prostřednictvím jejího obsahu. Publikace je rozčleněna do teoretických a empirických kapitol. Teoretické vysvětlují terminologii a vztah sociální pedagogiky k ostatním vědám. Věnuje se charakteristice školního prostředí a násilí ve škole. Vymezuje profil sociálního pedagoga a jeho uplatnění v praxi.

Etoped a psychoterapeut Michal Kolář je autorem knihy „**Nová cesta k léčbě šikany**“. Autor navazuje na svou úspěšnou knihu *Bolest šikanování* (2005), která se stala učebnicí na vysokých školách a zároveň si získala zájem široké veřejnosti. Kniha přináší nové poznatky o školní šikaně a nové metody, jak ji řešit. Na konkrétních případech vysvětluje účinnou a minimálně rizikovou cestu, jak léčit šikanu. V knize je popsán i Hradecký školní program proti šikaně, jehož je pan Kolář autorem.

Autoři Pavlína Janošová, Lenka Kollerová, Kateřina Zábrodská, Jiří Kressa a Mária Dědová napsali knihu: „**Psychologie školní šikany**”. Kniha poskytuje přehled poznatků o šikaně jako o komplikovaném jevu, o teoriích, o výzkumných metodách a také ukazuje konkrétní problémové situace. Zaměřuje se hlavně na méně závažné formy šikany, velice okrajově na závažnější formy šikany a na vyčleňování jedince z kolektivu. Kniha je obohacena o příklady z praxe.

2 CHARAKTERISTIKA A ČLENĚNÍ ŠIKANY

Šikaně se věnuje nespočet autorů. Proto se setkáváme s řadou pojetí a definic šikany.

Šikana ve škole je jistě stejně stará jako škola sama. Děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti (Říčan, Janošová, 2010).

O' Moore, Seigne, McGuire & Smith (1998) popisují šikanu jako destruktivní chování. Jedná se o opakovanou agresi, ať už verbální, psychickou či fyzickou, kterou jedinec či skupina směřuje vůči ostatním. Izolované incidenty agresivního jednání, byť ani tyto nesmí být tolerovány, by neměly být považovány za šikanu. Za šikanu lze považovat pouze takové agresivní jednání, které je systematické a které působí agresorovi potěšení (Čech, 2011).

Na první pohled se může zdát, že příliš nezáleží na přesné definici šikany, vždyť přece „víme, o co jde“ – hlavní věc je umět šikanu vyšetřit, zvolit taková opatření, která jsou pro daný případ nejvhodnější, a prosadit je. Tak jednoduché to však není. To, jak rozumíme pojmy, jež užíváme, ovlivňuje naše poznání a jednání často více, než tušíme, nemluvě ani o výzkumu, při němž musíme přesně vymezit jevy, o kterých mluvíme, a zavést jednotné, standardní postupy k jejich zjišťování, pokud možno i k jejich měření, kvantifikaci (Říčan, Janošová, 2010).

Se slovy šikana a šikanování se dnes setkáváme mnohem častěji, než tomu bývalo dříve. Až do konce osmdesátých let dvacátého století byl u nás problém školní šikany většinou přehlížen, popírán a tabuizován (srov. Kolář, 2011). Nejinak tomu bylo i se šikanou v jiných prostředích, např. v armádě. Ještě na konci devadesátých let se o šikaně dostatečně nepsalo ani nehovořilo. Je jistě správné, že se v posledních letech podařilo problematiku šikany z velké části detabuizovat, na druhou stranu se však nezřídka stává, že lidé jako šikanování označují i chování, které má se skutečnou šikanou jen málo společného. Problém může nastat v případě, kdy je jako šikana označováno nějaké nežádoucí chování například v kolektivu vrstevníků, které však nevykazuje znaky šikany. Ne všechny výchovné a kázeňské problémy jsou šikanou, zdaleka ne každý případ mezilidského nesouhlasu či konfliktu představuje pravou šikanu (srov. Čáp, 2016). Je jistě velká chyba šikanu přehlížet, příp. nerozpoznat, ale stejně tak je nežádoucí za šikanu označovat jevy, které jí ve skutečnosti nejsou. S tím, jak proniklo slovo šikana do obecného povědomí, můžeme stále častěji slyšet, že někdo někoho šikanuje, že se někdo cítí být šikanován a podobně. Zpravidla jde o mnohem méně závažné

problémy (čímž není řečeno, že je není nutné řešit), přičemž skutečná šikana může paradoxně unikat naší pozornosti (Zvírotsky, Bendl, Richterová, 2021).

Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších školách (Bullying), v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání (mobbing⁴, bossing⁵, stuffing⁶), v partnerských vztazích, (domestic violence⁷), v nemocnicích, například na psychiatriích, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců.

Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to sice méně nápadně a mírněji, než se učitel vzdálí, ale často zcela zřetelně. Jde o přímé známky šikany. Kromě toho je třeba se zaměřit i na známky nepřímé. To jsou běžně pozorovatelné známky, ze kterých můžeme usuzovat na to, že dítě je šikanováno, i když nejsme bezprostředními svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují (Říčan, Janošová 2010).

M. Elliottová (1995) uvádí, že šikanování působí dětem tu nejobrovitější bolest. Děti se stanou terčem tohoto zla:

- utíkají z domova
- přestávají si hrát
- jsou vyděšené, nezúčastněné a nešťastné
- mnohé z nich se pokusí i o sebevraždu

Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů. Problémem však je, že si velmi často samy o ni nedokáží říct. Nejsou toho z různých důvodů schopné, a to i tehdy, když jsou rodinné vztahy v naprostém pořádku.

2.1 Nejčastější mýty o šikaně

Šikana je dodnes provázena různými mýty a mylnými přesvědčeními (Čáp, 2012).

⁴ Mobbing – šikana na pracovišti, způsobená spolupracovníky

⁵ Bossing – šikana na pracovišti, způsobená nadřízenými pracovníky

⁶ Stuffing – šikana na pracovišti, kdy podřízený šikanuje svého nadřízeného

⁷ Domestic violence – domácí či rodinné násilí

Typickými mýty jsou například:

- a. To se na naší škole stát nemůže.

Šikana je složitý sociální jev, který může vzniknout a rozvíjet se v jakékoliv skupině. Nezáleží zde na věku, pohlaví ani vzdělání. Pokud škola veřejnosti sděluje, že se na její půdě šikana objevit nemůže, tak neříká pravdu. Pravděpodobně toto bude prohlašovat škola, která si plně neuvědomuje, jak takové chování vypadá a jak se rozvíjí.

- b. Oběť si za to může sama.

Každý se chová nějakým způsobem a každý občas dělá chyby. Ačkoliv se může někdo projevovat způsobem, který není okolí příjemný, nikdy nesmíme přistoupit na to, že si za opakované ubližování může sám. Obětí šikany se může stát kdokoliv. Někdy je to spíše prvkem náhody, jindy zase něčím, co přitahuje pozornost. Mezi žáky s větším rizikem, že se mohou stát oběťmi šikany, by patřili žáci spíše plašší, citliví, žáci s nějakou nápadností či znevýhodněním, ale jak již bylo uvedeno, obětí se může stát kdokoliv.

- c. Tento žák by to nikdy neudělal.

Stejně jako v případě oběti i pro agresora platí, že se jím může stát kdokoliv. Šikana je často podporována snahou získat či upevnit si místo v hierarchii skupiny nebo maskovat vlastní strach a nejistotu. Z toho důvodu se dané chování může objevit prakticky u kohokoliv. Samozřejmě, že ne všichni mají stejnou pravděpodobnost stát se iniciátorem, tedy tím, kdo šikánování spouští. Z hlediska dalšího rozvoje, který s sebou přináší přidávání se dalších žáků na stranu agresora iniciátora, již vzrůstá pravděpodobnost, že se přidá kdokoliv ze skupiny. Právě z toho důvodu bychom se neměli nechat zaslepit osobním vztahem a sympatiemi k námi oblíbenému žákovi. To, že jej vnímáme jako šikovného, spolehlivého a milého, ještě neznamená, že se nemůže podílet na ubližování spolužákovi (Bittmanová, Bittman, 2016).

Šikana se jako epidemie rozšířila do všech škol (na některých, jako jsou například učiliště či základní školy, má těžší "průběh", na gymnáziích mírnější), zejména do těch, kde se praktikují tradiční způsoby pedagogické práce s autoritativním přístupem k žákům, kde se nepracuje s žákovskými skupinami, kde svět dětí je neprostupně oddělený od světa dospělých. Není tedy divu, že se většina učitelů na těchto školách domnívá, že u nich šikana neexistuje. A tak se tato "sociální nemoc", skrytá zraku veřejnosti i učitelů, může rozvíjet a ze zárodečné formy vybujet do pokročilého stadia. Tím je podle současných výzkumů postiženo zhruba dvacet procent skupin na našich školách. Znamená to tedy, že u nás je

šikanováno na 300 tisíc dětí. Žádný rodič si nemůže být jistý, že se jeho dítě nestane obětí šikany.

2.2 Agresoři a oběti

V každém z nás je agrese. Do vínku nám ji dala matka příroda. Nechybí-li nám v této výbavě i soucit, schopnost vcítění se do druhého, máme šanci, že nad námi nebude mít vrch. Že nám například nebude dělat radost ubližovat druhým (sikana.org 2022).

Podle Michala Koláře (2011) existují v šikanování tři základní typy agresorů. První z nich je primitivní, brutální, na první pohled grázlík, který druhé zastrašuje. I jeho rodiče jsou spíš lidé s násilnými sklony. Druhý typ je velmi slušný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Na první pohled nic nenasvědčuje tomu, že by nebyl v pořádku. Oběť trápí většinou někde stranou, třeba na záchodě, aby ho druzí neviděli. (Zajímavostí je, že jeho rodiče často pracují buď na vnitru, nebo v armádě.) Třetím typem agresora je žák oblíbený, vlivný, s dobrým prospěchem, s výborným sociálním chováním. Umí si získat kantory, je zábavný, rád pořádá "představení" s obětí a občas k tomu má i "své" lidi. V jeho rodině není na první pohled znát zřejmá patologie, rodiče ho mají rádi, "pouze" jsou hodně zaměřeni materiálně a konzumně, v rodině chybí duchovní a morální rozměr (sikana.org 2022).

Existuje nebezpečí, že se tlaku šikany poddá i docela obyčejný člověk. Děti, které to dělají, nejsou nenormální, jsou to obyčejní kluci a holky, "jen" více sebestřední. Svou roli tu hrají i velmi silné davové fenomény, podle výzkumů také vliv médií, přemíra násilí v nich, které v člověku posiluje jeho slabá místa a může jej vyprovokovat k napodobování. Nelze opomenout ani vliv společnosti, ve které se uplatňují hodnoty zaměřené na prosazení se, na agresivitu, ve které je hodnota lásky a soucitu devalvovaná (Kolář, 2011).

Pan Řičan a p. Janošová (2010) uvádí, že agresor je ten, kdo vždy začíná, vede a aktivně se zúčastňuje šikany. Agresor má určité a typické vlastnosti. Znalost těchto vlastností nám pomůže odhadnout, kdo je agresorem ve skupině a kde k šikaně dochází.

- Agresor bývá tělesně zdatný, silný a obratný. Ale šikanu dokáže někdy perfektně vymyslet a zorganizovat i jedinec malý a slabý. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. To platí zvláště u dívek, i když v poslední době mívá dívčí šikana stále častěji formu fyzického násilí, sblíží se tak s chlapeckou šikanou.

- Agresorem bývá rváč, žák, který má horkokrevný temperament, je vznětlivý, impulzivní, špatně se kontroluje a často se dostává do konfliktů. Ale ne každý rváč šikanuje! Mnoho rváčům chybí zlomyslnost a krutost, které je třeba k trýznění bezbranných. A naopak ne každý, kdo šikanuje je rváč.
- Agrese ve formě šikany i v jiných formách bývá spojena s dalšími způsoby porušování školního řádu a pravidel chování. U agresora vidíme celkovou nekázeň, drzost, lhaní, krádeže a podvádění, ničení věci ze zlomyslnosti, z nedbalosti nebo pro zábavu, i horší osobní hygienu.
- Agresor mívá často slabší školní prospěch. To je při jeho neukázněnosti celkem pochopitelné.
- Agresor mívá zakrnělé svědomí. Chová se dobře jen tehdy, když se mu chce nebo když je to pro něj výhodné. Nezná pocit viny. Může se bát odhalení a trestu za to, co provedl, ale strach ještě není svědomí. V žádném případě u agresora nespolehejme na jeho vnitřní zábrany. Použije jakékoli výmluvy, aby dosáhl svého, a bude přitom často velmi obratně mísit lež s pravdou.
- Agresor si šikanou „hojí mindrák“, je navenek tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, nedostatkem sebevědomí, závidí svým spolužákům harmonický rodinný život nebo něco jiného, cítí se nešťastný a lze mu pomoci porozumíme jeho tajné bolesti.
- Agresor bývá dominantní, panovačný, rád ovládá druhé, bezohledně se prosazuje. Mít nad druhými moc, to mu chutná a užívá si toho právě při šikanování.
- Agresorovi často chybí empatie, schopnost vcítit se do druhého. Nedostatek empatie ovšem nikdy šikanu neomlouvá”.

2.3 Základní formy šikany

Za základní formy považujeme celkový vnější obraz šikany a ten bezprostředně souvisí s léčbou. O jednotlivých typech základních šikan je dobré vědět co nejvíce.

Tabulka 1 Základní formy šikany (Kolář, 2011)

Šikana podle typu agrese – prostředku týrání	Fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana – jako specifická forma psychické šikany
Šikana podle věku a typu školy	Šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně, uční, gymnazisty., Šikana mezi vysokoškoláky
Šikana z genderového hlediska	Chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům
Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení	Na jedné straně mateřská škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko – autoritativní systém
Šikana podle speciálních potřeb aktérů	Šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

Šikana nepoškozuje jen oběť, ale také agresory a všechny, kteří jsou jejími svědky, nebo o ní vědí. Mimořádně závažná je proto třídní šikana (Říčan, Janošová, 2010).

2.3.1 Základní vývoj šikany – pět stádií

Dle Koláře (2011) jednotlivá stádia vyžadují odlišné způsoby zásahů. Postupně vzniklo základní pětistupňové schéma, které je pro další práci velmi užitečné.

Schéma zachycuje negativní proces, který křiví vztahy mezi členy skupiny. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů.

Jednotlivá stádia se vyznačují typickou konstelací postojů k násilí. Jsou to otevřený nesouhlas, zastrášený nesouhlas, lhostejnost, ambivalence, sympatizování a souhlasný postoj.

PRVNÍ STÁDIUM: Zrod ostrakismu⁸

Mezi pedagogy i rodiči je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky, například přítomnost patologického sadisty a absence kázně. Proto se výskyt šikanování považuje za ojedinělý, pro život normálních žáků bezvýznamný jev. Šikanování se může objevit v každé skupině. Podmínky k jeho vzniku mohou být totiž zcela běžné a nenápadné. Kázeň v takové skupině bývá dobrá a iniciátoři šikanování nejsou nemocní sadisté, ale obyčejní kluci a holky.

⁸ V původním (řec.) se ostrakizace vztahovala na proces obrany demokracie v jehož rámci došlo k identifikaci jedince ohrožujícího demokracii a jeho odsouzení k vyhnanství.

V odborné literatuře se takový jedinec označuje různě, například obětní beránek, černá ovce, outsider, omega, marginalizovaný jedinec. Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy ve skupině, tito žáci zakoušejí prvky šikanování, tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy ubližování, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

DRUHÉ STADIUM: Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese

Ostrakismus čili identifikace a vyčlenění okrajových členů přerůstá do dalšího vývojového stadia nejčastěji z důvodu krize ve skupině. Ta nastává v podstatě vždycky a sama o sobě není vůbec špatná. Dává skupinovému organismu třídy šanci pozitivního růstu. Žáci však potřebují pro konstruktivní řešení krize pomoc od pedagoga, který umí pracovat se skupinovou dynamikou. V případě, že jsou ponecháni sami sobě, velmi často v náročných situacích použijí destruktivní způsob řešení problému. Prakticky to vypadá tak, že ve skupině, kde stoupá napětí, začnou ostrakizování žáci instinktivně sloužit jako je ho ventil či jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity pramenící například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje.

Další vývoj tohoto raného onemocnění do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. Jestliže je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření a může při souhře dalších okolností růst do pokročilých stupňů skupinové destrukce.

TŘETÍ STADIUM: vytvoření jádra agresorů

Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzením manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agrese jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoli již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější obětí.

V tomto stádiu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého. Vedoucí role jsou již obsazeny. Jestliže se do této doby nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude ve vlivu a popularitě svých členů alespoň rovnocenným partnerem podskupině tyranů, tažení agresorů za mocí může nerušeně pokračovat. Obrazně lze říci, že

jádro útočníků je parazitním novotvarem, který začíná bujet a programově směřuje k ovládnutí skupiny.

ČTVRTÉ STADIUM: Většina přijímá normy agresorů

V případě, že ve skupině není silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může nerušeně pokračovat a přinese plody. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získá neformální tlak ke konformitě dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Je to něco podobného, jako virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby fungováním organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

PÁTÉ STADIUM: Totalita neboli dokonalá šikana

Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle nezadržitelně ústí do posledního stádia nemoci. V němž jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny, a dojde plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Agresoři sami sebe označují za nadlidi, krále, velkoknízata, ministry, kingry, mazáky apod., a své oběti za podlidi, poddané, nevolníky, bažanty. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné, od materiálních věcí po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod.

Otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoliv. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutlí. Někdy se v důsledku brutálního fyzického násilí a následného těžkého zranění šikanování proválí (Kolář, 2011).

2.4 Šikana nebo škádlení

Mezi šikanou a škádlením může být velice tenká hranice. Je důležité v praxi umět rozeznat šikanu od škádlení, abychom popřípadě mohli včas zasáhnout. Dle Koláře (2011) se při škádlení očekává, že to bude legrace pro obě strany. Ale když je patrné, že ten druhý to jako legraci nebere, že je zraněný pak iniciátor škádlení pocítuje lítost, omluví se mu a v činnosti dále nepokračuje. U šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit. A má z toho radost. Nejen, že se mu neomluví, ale své chování opakuje. A většinou násilí stupňuje.

V praxi je obtížné určit, co za šikanu považovat a co již nikoliv. Linie mezi drobným škádlením a šikanou je velmi tenká. Dalším faktorem je také to, jak sami pedagogové vnímají tento jev. Někteří hodnotí už posměšky či hanlivé výrazy jako šikanu, jiní musí vidět fyzické důkazy následků šikany (různá zranění). S určitou dávkou nadsázky můžeme říci, že je to dáno i tím, že jak žáci, tak i sami pedagogové vnímají menší konflikty mezi dětmi jako „běžně“ vyskytující se jev ve škole. (Bendl, 2003)

Tabulka 2 Rozdíl mezi šikanováním a škádlením (Kolář, 2011)

	Škádlení	Šikanování
Definice	Škádlení patří k rovnocenným, kamarádkým nebo partnerským vztahům. Chápáno je jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování, za účelem dobré nálady a není v něm vítěz ani poražený.	Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým.
1. záměr	Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.	Ublížit, zranit a ponížit.
2. motiv	Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhého. Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry.	Základní tandem – moc a krutost. Další motivy: překonávání samoty, zabíjení nudy, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykování něčeho velkého...
3. postoj	Respekt k druhému a sebeúcta.	Devalvace, znevážení druhého
4. Citlivost	Vcítění se do druhých	Tvrdost a nelítostnost
5. Zranitelnost	Dítě není zvýšeně zranitelné a přecitlivělé	Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit
6. Hranice	Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly anebo silnější mírní své akce.	Prolamování hranic. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál.
7. Právo a svoboda	Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opřevovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.	Bezpráví. Pokud se dítě brání, nebo dokonce „legraci“ oplátí, je tvrdě ztrestáno!

8. Důstojnost	Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je ponižováno a zesměšňováno.
9. Emoční stav	Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Bezmoc! Strach, stud, bolest, Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.
10. Dopad	Podpora sebe hodnoty, pozitivní nálada.	Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.

2.5 Varovné signály šikany

Prvním krokem v řešení problému šikany ve škole je připustit možnost její existence. Po připuštění nastupuje šetření spočívající v odhalení projevů protagonistů a přihlížejících. (Bendl, 2003).

Kolář (2011) rozeznává dva hlavní důvody, kdy je třeba začít vyšetřovat šikanu. Jsou to přímo alarmující signály a dále signály nepřímo varující.

Alarmující signály se nemohou ponechávat pouze náhodě tak jako dosud. Je zapotřebí je záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků

Nepřímo varující signály jsou stejně důležité, ale málo zjevné. Zahrnují mezi ně nenápadné projevy šikanováním v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc. K tomu, aby bylo možné zachytit a vyhodnotit jako podezřelé, je nutné rozumět vnitřnímu rozměru šikanování a znát jejich podoby (Kolář, 2011).

Skryté volání o pomoc

- Žák vchází s učitelem do třídy, nenápadně postává o přestávce u kabinetu, přichází pozdě do hodiny, vždy chodí všude jako poslední.
- Projevy outsidera. Dítě je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda.
- Nepříznivý emoční stav. Dítě je stísněné, má smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně.
- Žák nechodí na tělocvik, vždy zůstává ve třídě, má nadměrnou omluvenou absenci, případně i neomluvenou absenci.
- Žákovi se náhle zhorší prospěch, nesoustředí se při vyučování.

Subtilní násilí a manipulace

Žák je okázale přehlížen, odmítán a izolován.

- Projevy nerovnoprávnosti. Dítě dostává povýšené příkazy a snaží se jim vyhovět, bývá ostatními komandováno a okřikováno.
- „Přátelské“ vtipy a kanadské žertíky. Někteří žáci vyndávají spolužákovi náplň z tužky před písemkou, schovávají a ničí mu školní pomůcky, oblečení, obuv.
- Ponižování a zesměšňování. Třída se směje při neúspěchu žáka před tabulí, častuje ho zahanbující nebo negativně zabarvenou přezdívkou....
- Objevuje se nenápadně jednostranné strkání, pošťuchování, lehké pohlavkování apod.
- Žák „dobrovolně“ dává svačiny kamarádovi (Kolář, 2011).

3 PREVENCE ŠIKANY VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ

3.1 Jak postupovat při řešení šikany

Je důležité zdůraznit, že obecné a zjednodušené návody v podobě kuchařek a receptů na šikanu neplatí. Hrozí nebezpečí, že někdy více ublíží, než pomohou. Ve světě zatím tento trend převažuje. Účinná a bezpečná pomoc vyžaduje odlišení šikany od příbuzných fenoménů, vnitřní zmapování šikanování a alternativní léčbu. Při řešení konkrétního případu šikany je nutné respektovat stadium a formu šikany. Přihlížet je nutné také k dalším kritériím, například k přítomnosti a intenzitě závislosti mezi agresorem a obětí, síle a typu zakrývacího a protiúdravného systému. Situaci by měla zvládnout vyřešit škola s případnou pomocí poradenských zařízení. Pokud se však již jedná o případ, kdy si škola poradit neumí, je možné se obrátit na lokální pedagogicko-psychologické poradny, psychology, psychiatry či Policii ČR (stop-sikane.cz 2022).

Z praxe víme, že problém neřeší jeho přehlížení – tím se chování pouze utvrzuje, zvyšuje napětí ve skupině, zhoršuje se prospěch žáků a dochází k nedůvěře v mezilidské vztahy. Navíc si žáci tento způsob chování přenášejí i do dalších vztahů. Situaci ovšem neřeší ani přidělení nálepky „šikana“. Pouhé pojmenování situace sice problém zviditelní, vysloví se slovo, které vyvolává nejrůznější emoce, ale může bohužel paradoxně zabrzdit práci s celou skupinou (Bendl, 2003).

Bohužel je dost zákonných zástupců bránící odhalování šikany. Děti těchto rodičů jsou vedeny k používání síly pro začlenění do kolektivu. Tím, že rodiče nespolupracují se školou a nedostavují se k jednání, tak si nepřipouští možnost, že původcem šikany je jejich dítě. V rámci účinného řešení šikany je zapotřebí nejen vhodných podmínek a okolností, ale také i snaha řešit danou problematiku a znát činitele, mechanismy bránící jejímu rozkrytí. (Bendl, 2003)

3.2 Legislativa

- Zákon č. 56/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon), řeší práva a povinnosti školy, žáků a studentů a jejich zákonných zástupců.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, se zabývá problémy dětí, které jsou nějakým způsobem ohrožené.

- Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních (Č.j. MŠMT- 22294/2013-1)
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy - Č.j.: 28 275/2000-22)
- Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č.j.: 21291/2010-28)
- Škola má odpovědnost za žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc (MŠMT 2022).

Šikana sama o sobě není protiprávním jednáním. Z hlediska zákona se u počátečních stadií šikanování o přestupek nebo dokonce o trestný čin nejedná.

3.3 Spolupráce učitele, vedení školy a rodičů při zjištění násilí ve škole

Podle Bakošové (2005) má být spolupráce školy a rodiny založena na kooperaci a efektivní komunikaci. Součástí vztahu má být vzájemná akceptace, úcta a tolerance.

Autoři Říčan a Janošová (2010) upozorňují, že pokud ve škole dítě někdo šikanuje, většinou se to rodiče vůbec nedozví. Děti se málokdy doma pochlubí, že jsou ve škole šikanováni. Pokud škola rodiče informuje o šikaně jejich dítěte, mají sklon to zlehčovat, že se jednalo pouze o nějakou rošťárnu. Rodiče šikanovaných dětí (obětí) se to dozvědí častěji než rodiče agresorů. Děti často žádají své rodiče, aby hlavně nic nepodnikali, a ti jím většinou vyhoví.

Škola a celá společnost jsou spojené nádoby. Vztahy mezi spolužáky jednotlivé třídy jsou obrazem celospolečenských poměrů. Názory, postoje a hodnoty děti jsou plodem toho, jak smýšlejí, cítí a jednají občané této země. Napětí mezi školou a rodiči je patrně pozůstatkem dob komunismu, kdy vzájemná ostražitost byla na místě. Oboustranná důvěra, loajalita a spolupráce, které jsou pro výchovu nutné, se obnovují pomalu, což značně komplikuje prevenci i řešení případů šikany. Aby mohli pedagogové ubránit slušné a slabě děti před

silnými a bezohlednými, musí mít ve společnosti přiměřené postavení a respekt (Říčan, Janošová 2010).

Než začne učitel šikanu „naostro“ vyšetřovat, musí zvážit, jaká je naděje na usvědčení agresorů. Je-li příliš malá a nesouhlasí-li oběť s tím, aby byla záležitost zveřejněna, protože se bojí kruté pomsty, může být prospěšnější spokojit se s tím, že napříště uděláme pro její ochranu, co je možné. Získané informace uchováme pro použití v budoucnosti a pozorně sledujeme, co se děje. Jak říká Dan Olweus, není nic horšího než pustit se do případu šikany, který nedovedeme nebo nemůžeme dotáhnout do konce. Umění nejednat je někdy stejně důležité jako umění jednat (Říčan, Janošová 2010).

3.4 Sociální pedagog a jiní odborní zaměstnanci – individuální a skupinové formy řešení násilí ve škole

Sociální pedagog není dosud zařazen mezi pedagogické pracovníky ve smyslu zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících. Přitom potřeba řešení řady problémů a situací v českých základních školách přesahuje rámec kompetencí učitelů či školních psychologů. V zahraničí jsou běžnou součástí pedagogických sborů vedle učitelů, asistentů pedagogů či psychologů, právě sociální pedagogové. Na Slovensku byl přijat sociální pedagog mezi pedagogické pracovníky již v roce 2010.

Řešení šikany na ZŠ je činnost pro sociálního pedagoga, který má, jak popsala paní Z. Bakošová ve své knize Sociálna pedagogika jako životná pomoc: „zabezpečit pomoc v širším smyslu, umožnit naplnění jeho funkci – preventivní, intervenční poradenské, supervizní. Podněty pro jeho působení v desetibodovém programu:

- zabezpečit ve škole solidaritu se žáky, kteří jsou na okraji pozornosti
- podpořit autoritu učitele
- posílit demokracii ve škole a ve třídách a podpořit kooperativní výchovu
- zabezpečit ochranu před masmediálním násilím
- zabezpečit dozor ve škole
- pracovat s agresory
- pracovat s oběťmi
- analyzovat případy šikany spolu se žáky

- koordinovat a řídit práci s rodiči
- koordinovat a řídit práci s dalšími odborníky (policíí, sociálním pracovníkem, psychologem, pediatrem, psychiatrem).”

Sociální pedagog je odborníkem, jehož všeobecné kompetence spočívají v pomoci a podpoře dětem, mládeži a dospělým, rodičům a jejich podpoře v situacích vyrovnání deficitu socializace a hledání možností zlepšení kvality života prostřednictvím výchovy, vzdělávání, prevence a poradenství. Jeho kompetence jsou: vzdělávací, poradenské, preventivní, manažerské a reedukativní.

Kolář (2011) uvádí, že první pomoc se vždy obrací na pedagogy. Postupy jsou ale dány i pro ostatní odborníky jako například psychology či speciální pedagogy, kteří v rámci své profese se věnují prevenci šikanování.

Výchovní poradci a preventisté by měli být detailně obeznámeni s metodickým pokynem MŠMT, který pedagogům poskytuje základní instrukce, jak postupovat při výskytu šikany. Většinou to však nestačí. Na místě je i důkladné proškolení, spojené, pokud možno také s nácvikem řešení modelových případů. Bezprostřední zkušenost se šikanou v různých rolích, zejména v roli oběti, agresora, třídního učitele, rodiče agresivního nebo šikanovaného žáka apod., učitelům zprostředkovává hlubší vzhled do situace jednotlivých aktérů. Mohou tak lépe porozumět jejich postojům, pocitům a obavám i jejich případné neochotě šikanu uznat a spolupracovat na jejím zastavení (Janošová, 2006).

Říčan a Janošová (2010) uvádí, že by Policie měla být přivolána vždy. Nelze však bohužel na vyšetřování Policie spoléhat, pokud vyšetřovatel nezná dětskou psychologii.

Dále uvádí, že agresor je potrestán, dle toho, jak byla šikana závažná. Je trestán jako každé jiné dítě, které porušilo školní řád. Může to být: důtka pedagoga, důtka ředitele a sníženou známku z chování. Bohužel se však najdou jedinci a mohou mezi nimi být i rodiče, kterým důtky ani snížené známky z chování nevadí. Pokud bychom chtěli jedince umístit do diagnostického ústavu nebo nařízení ochranné výchovy bývá to „na dlouhé lokte”, takže ředitel je vůči bezohlednému agresorovi takřka bezmocný.

Učitel se především snaží, aby agresor změnil svůj postoj – řečeno starým výrazem – aby „učinil pokání”: Měl by pochopit, a to nejen rozumem, nýbrž i citem, že jednal špatně. Měl by své jednání odsoudit rozhodnout se, že už je nebude opakovat, že bude napříště naopak chránit spolužáky ohrožené násilím, že se bude snažit svou vinu odčinit (Říčan, Janošová, 2010).

3.5 Preventivní programy a jejich realizace ve škole

Co se skrývá za reálnou cestou k zastavení epidemie šikanování? Lapidárně řečeno je to zavedení školního systému prevence šikany, zejména zkušenosti Hradeckého školního programu, na co největším počtu škol za podpory kompetentních institucí – krajských úřadů, MŠMT atd.

Nutno zdůraznit, že prevencí zde nemyslíme pouze předcházení šikanování, ale i jeho řešení na všech úrovních vnitřního vývoje. Jde tedy o vybudování ucelené ochrany dětí a dospívajících před týráním spolužáků (Kolář, 2011).

Říčan s Janošová (2010) uvádí, že je nesmírně důležitá solidarita pedagogů. V momentě, kdy dojde k šikaně, je velice důležité, zda se pedagog může spolehnout na ředitele školy. Aby ho podržel jak před rodiči, tak před nadřízenými orgány, kam může dorazit stížnost od rodičů agresora.

Etická výchova aplikovaná na šikanu spočívá v podstatě v tom, že dětem vštěpujeme základní hodnoty, na nich naše společnost stojí (úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost čest atd.). Základem etické výchovy je ovšem osobní příklad učitelů, kteří význam uvedených hodnot žákům prakticky předvádějí tím, jak se k nim chovají. Chybí-li tento příklad, je všechno ostatní skoro zbytečné. Sám o sobě však příklad nestačí. Zároveň je nutné tyto hodnoty sdělovat slovem a obrazem. Základní etické (ovšem i estetické) hodnoty mají tvořit stálou a naprosto samozřejmou součást prostředí, kterým děti obklopujeme (Říčan, Janošová, 2010).

Při zavádění metod, scénářů, postupů léčby do programu musíme mít na zřeteli jeho charakter. Určují ho dva znaky – celoškolský rozměr a zaměření na speciální prevenci.

Zaměření na speciální prevenci dle Koláře (2011)

Přívlastek speciální vypovídá, že se program věnuje výhradně řešení šikany, a to prostřednictvím specifické primární prevence a prevence sekundární.

Co je myšleno specifickou prevencí? Jednoduše to, že učíme děti, jak ony samy mohou předcházet šikanování a řešit ho. Velká část práce se odehrává při pravidelných třídních hodinách. Důležitou úlohu zde hrají také výukové předměty, které mají významný vztah k prevenci násilí (např. Občanská nauka, rodinná výchova, tělesná výchova).

Do speciálního programu patří rovněž sekundární prevence.

1. Zárodečné podoby šikanování se vyskytují více či méně na všech školách. Z tohoto prostého důvodu je důležité, aby třídní učitelé, metodici školní prevence, výchovní poradci uměli diagnostikovat a léčit počáteční stadia šikanování.
2. Dalším důvodem je to, že i ta nejlepší škola nedokáže zcela zabránit rozvinutí pokročilé šikany. Proto někteří pedagogové a zcela určitě metodik školní prevence musí umět spolupracovat v těchto případech s odborníky ze školních servisních zařízení (PPP, SVP atd.) a s odborníky ze státních i nestátních institucí (policie, OSPOD a oddělení prevence OÚ apod.).

- Zmapování situace – evaluace (před zavedením programu a po něm a také v jeho průběhu).
- Motivování pedagogů pro změnu
- Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů
- Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu)
- Společný postup při řešení šikanování
- Prevence v třídních hodinách
- Prevence při výuce
- Prevence ve školním životě mimo vyučování
- Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů)
- Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně, například pomocí informativního dopisu)
- Školní poradenské služby
- Spolupráce se specializovanými zařízeními
- Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí zúčastňují žáci různých škol)

Všechny tyto komponenty jsou důležité, aby program mohl fungovat jako celek. Při chybění jedné ze součástí, například evaluace, je nebezpečí, že program zkolabuje, případně bude degenerovat (Kolář, 2011).

Schéma prevence školních šikan dle Koláře (2011)

- Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
- Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
- Odborné služby rezortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry, diagnostickými ústavami apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilé šikany a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
- Spolupráce škol s odborníky z jiných rezortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry, zejména při brutálních a kriminálních šikanách.
- Pomoc a podpora MŠMT a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
- Kontrola škol ze strany České školní inspekce, MŠMT a krajských úřadů jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
- Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Nadace Naše dítě a Linka bezpečí, Amnesty International v ČR, občanské sdružení Společenství proti šikaně.

Tento model sedmivrstvé prevence se zaměřuje pouze na přístupné roviny školních příčin a podmínek. Hlubších zdrojů šikanování se dotýká velmi omezeně, například prostřednictvím mravní výchovy (Kolář, 2011).

3.6 Léčba šikany v Česku. Jak to bylo v ČR.

Dle Koláře (2011)

Období 1985–1994

Za první viditelný milník považujeme rok 1985. Tehdy se poprvé mediálně rozvířilo téma školní šikana. Proběhly tady veřejné procesy s agresory, kteří byli nepodmíněně odsouzeni. Byla to první snaha otevřít problém šikanování u nás.

Období 1995–1999

Dalším časovým milníkem se stal rok 1995, kdy došlo k průlomů devítileté hradby mlčení. Úsilí nadšenců z Prahy, ale i z Brna a Rychnova nad Kněžnou, kteří bojovali s větrnými mlýny, přineslo první ovoce. Jejich mravenčí práce na poli zkoumání, osvěty a vlastní pomoci obětem šikany pomohla zachránit mnoho týraných a trpících dětí.

- Bylo realizováno několik důležitých dílčích a regionálních výzkumů, které potvrdil alarmující výskyt šikanování na našich školách. Mezi první patřil zajímavý výzkum v internátním prostředí dr. Štechové a dr. Večerky (1992) a průlomový výzkum profesora Říčana (1994) v 5. a 6. třídách na pražských základních školách.

Období 2000 až 2004

V letech 2000 až 2004 se překvapivě úsilí jednotlivců v terénu začalo zúročovat. Přispěl k tomu závažný tlak situace – medializované případy šikany – a zároveň konstelace dobrých lidí na pravých místech. K příznivým změnám došlo nejenom zdola terénu, vzniklo například Občanské sdružení proti šikaně, ale i shora, zrodily se iniciativy v řídících, kontrolních a vzdělávacích institucích, například na ministerstvu školství.

Celostátní občanské sdružení společenství proti šikaně

Dne 23. srpna 2000 bylo na MV zaregistrováno Občanské sdružení proti šikaně. Vzniklo z iniciativy odborníků a rodičů dětí postižených šikanou. Jeho cílem bylo nejen pomoci v jednotlivých případech, ale usilovalo o celkovou změnu přístupu k problematice šikany a k jejímu řešení. Později se toto seskupení nadšenců rozdělilo a v roce 2003 vzniklo nové OS nazvané Společenství proti šikaně. Zakladateli prvního OS byli Monika Mrázová, Jiří Wolf, Vojtěch Polák a Michal Kolář.

První celostátní konference „školního šikanování“

Dne 30. března 2004 se konala první celostátní konference Školní šikanování. Jejími pořadateli byly katedra pedagogiky Pedagogické fakulty UP v Olomouci, Česká pedagogická společnost v Olomouci a celostátní sdružení Společenství proti šikaně. Zájem byl obrovský, aula praskala ve švech, lidé stáli venku. Z konference vznikl sborník *Školní šikanování*.

Období 2005 až 2010: Pozitivní změny pokračují, objevují se však nová rizika.

Aktivity na potírání šikany se rychle množí. Objevují se velké projekty v rámci evropských fondů. Školy si samy píší projekty a zajišťují si vzdělání. Přesto však k bodu zlomu nedošlo a celková situace stále není příznivá. Většina pedagogů nedokáže šikanu účinně řešit a téměř žádná škola nemá účinný celoškolský program proti šikanování.

Programy v rámci Evropských projektů

Nespornou velkou pozitivní změnou bylo zahájení éry velkých a bohatě dotovaných projektů proti šikaně v rámci evropských fondů. Bohužel není u nich požadována nezávislá odborná supervize. Ministerstvo školství ani nikdo jiný neposuzuje, zda je projekt odborně a eticky v pořádku.

Jedním z prvních výborných projektů byl CHIPS – projekt podpory vrstevnických vztahů. Začal v květnu 2006 a skončil v dubnu 2008. Vedoucí projektu byla dr. Alena Plšková.

Hradecký školní program proti šikanování

Autorem programu je Michal Kolář. Popsal ho ve své knize *Nová cesta k léčbě šikany: „Hradecký školní program proti šikanování, kterému se někdy také říká Český školní program, jsem zaváděl v rámci projektu MŠMT v roce 2003. Podařilo se v něm za čtyři měsíce snížit na experimentální škole celkově výskyt šikanování o 42.3 %. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování dokonce o 50 až 75 %. Přitom v kontrolní škole, která měla podobné charakteristiky, nedošlo k žádné změně.*

Nezasvěcenému tyto výsledky nic neřeknou, ale je namístě upozornit, že jsou výjimečné. Sám jsem si to dlouho nepřipouštěla postupně jsem to ověřoval. V současnosti mohou říci, že účinnost Hradeckého programu zle srovnat pouze s nejúspěšnějším programem na světě, který Preventivní program proti šikanování profesora Dana Olweuse z Norska.”

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

Praktická část mé bakalářské práce navazuje na teoretickou část. Jedná se o výskyt a prevenci šikany na 2. stupni ZŠ. Dle výzkumných cílů jsme zvolili kvantitativní výzkum za pomoci dotazníků. Dotazníková metoda nám umožní oslovit větší okruh ZŠ.

4.1 Výzkumný cíl

Hlavním výzkumným cílem praktické části je zjistit, kolik žáků ze zkoumaného souboru se setkalo se šikanou a zúčastnili se prevence proti šikaně.

Dílčí cíle

- Jaké zkušenosti mají žáci 2. stupně ZŠ s šikanou a její formou?
- Kde se šikana vyskytuje nejčastěji?
- Jaké mají žáci povědomí o tom, s kým o šikaně mluvit, komu se svěřit a jak postupovat při řešení problému?

4.2 Metoda sběru dat

Ve své práci jsme využili sběr dat pomocí dotazníku. Velkou výhodou je oslovení většího počtu respondentů. Dotazník je zcela anonymní. Dotazník byl poslán všem ředitelům základních škol ve Zlínském kraji.

Dotazník je tou nejvyhledávanější metodou pro získávání dat. Týká se o předem připravené a pečlivě formulované otázky, na které respondenti odpovídají psanou formou. Výhodou dotazníku je, že tazatel dostane rychlou zpětnou vazbu od více respondentů. Dotazníky je třeba pečlivě připravit, v opačném případě můžeme dostat nekvalitní a nenosné odpovědi, s kterými výzkumné šetření není možné kvalitně dokončit (Průcha, 2008).

4.3 Charakteristika výzkumného souboru

V roce 2001 proběhl na základních školách celonárodní výzkum šikanování. Jeho výsledky výzkumu uvádí, že v České republice je zhruba 41 % šikanovaných žáků. Pro tento výzkum byla stanovena doba sledování na celý školní rok a kritérium četnosti šikany bylo zvoleno na 2krát za rok, což již může značit určitou možnost zárodečné podoby šikany. Celonárodní výzkum nemapoval šikanu jako celek, ale rozdělil jev do dvou skupin, a to na šikanování, které probíhá ve třídě a ve škole (Kolář, 2011).

Cíleně byli osloveni ředitelé Základních škol ve Zlínském kraji. Dotazník byl záměrně sestaven tak, že některé otázky měly pouze jednu odpověď a některé měly možnost více odpovědí. Celkem bylo řádně vyplněno 159 online dotazníků.

4.4 Formulace hypotéz

Tato práce se zabývá problematikou šikany na 2. stupni základních škol. Protože se jedná o problematiku rozsáhlou, zabývali jsme se zejména třemi aspekty problému, na základě, kterých jsme stanovili hypotézy. Tyto hypotézy jsme se pomocí dotazníku pokusili potvrdit či vyvrátit.

Hypotéza č. 1

Žáci se s šikanou setkávají nejčastěji ve škole.

Hypotéza č. 2

Žáci ví, na koho se mají obrátit v případě, že se setkají s šikanou.

Hypotéza č. 3

Se všemi žáky někdo mluvil o šikaně. Pedagog či kdokoliv jiný.

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Data byla získána pomocí webového nástroje google.cz, který má mnoho výhod.

- Snadná tvorba otázek
- Automatické sběr získaných dat a zpracování do grafů
- Časová flexibilita a dostupnost pro všechny respondenty mající přístup k internetu

Nevýhodou dotazníkové metody je možnost zkreslení dat, kterému se nedá zabránit.

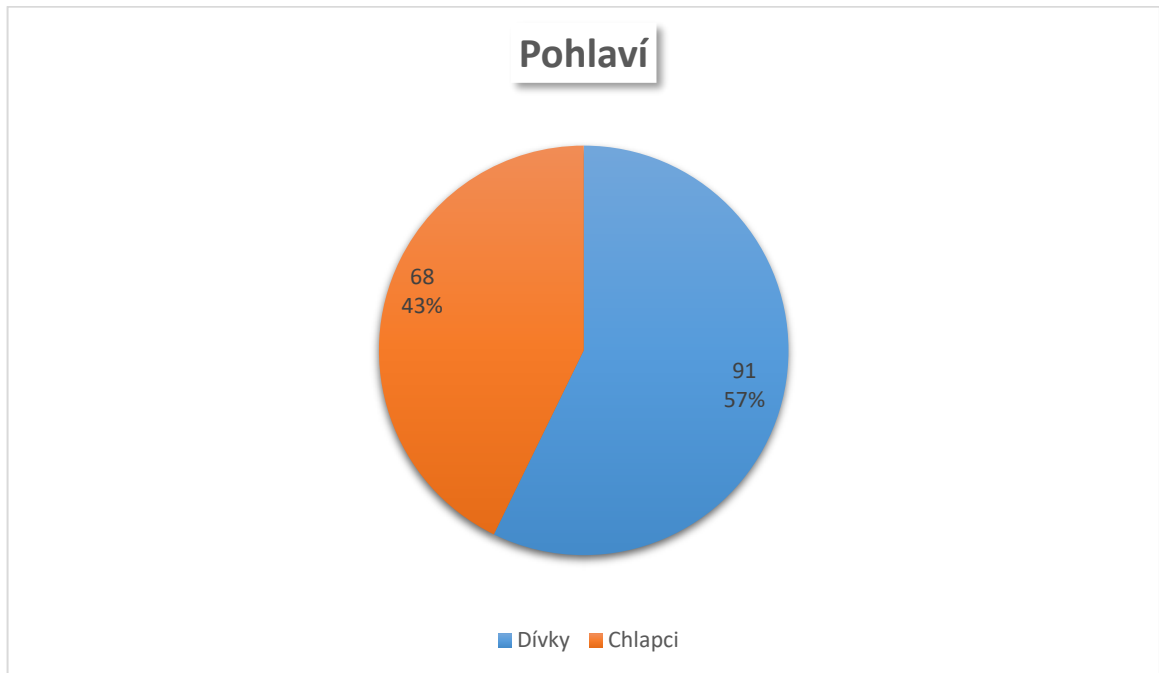
5.1 Analýza a interpretace dat

V této části bakalářské práce se budeme zabývat vyhodnocováním výzkumu. Získané odpovědi jsou prezentovány do podoby grafů.

Tabulka 3 Třída a počet respondentů

Třída	počet	procenta
6.	29	18,2
7.	31	19,5
8.	33	20,8
9.	66	41,5

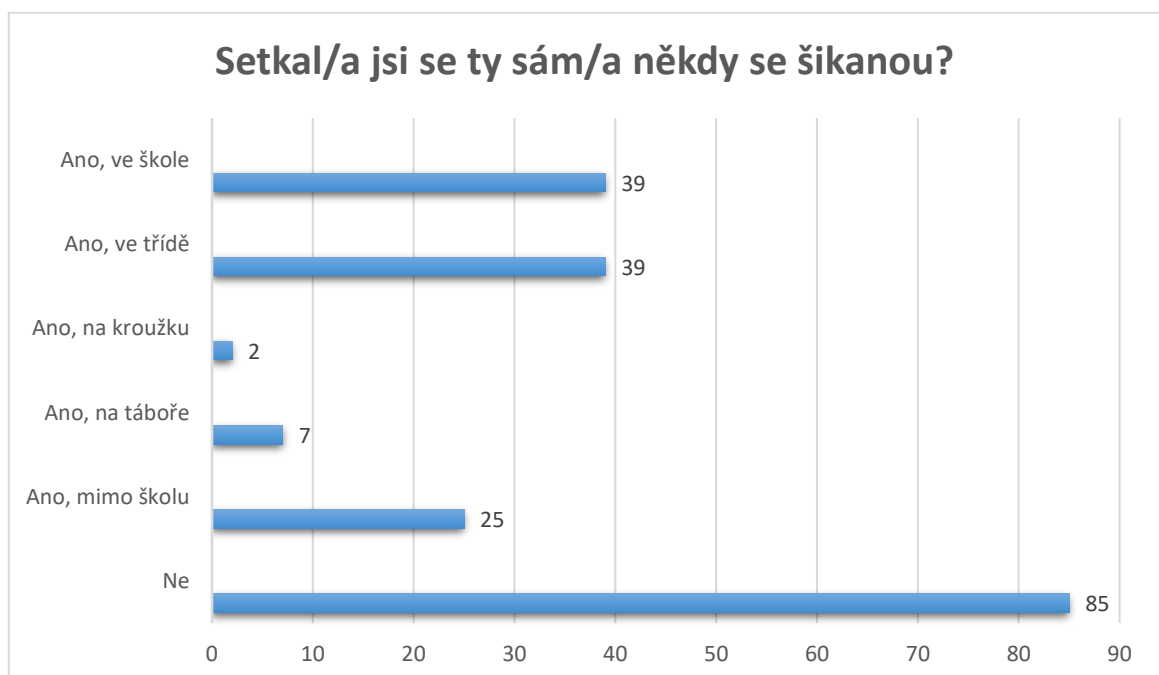
Graf 1 Pohlaví

Pohlaví 1

Výzkumu se zúčastnilo 91 dívek, což je 57 % a 68 chlapců, což je 43 % z celkových 159 respondentů.

Graf 2 Setkal/a jsi se ty sám/a někdy se šikanou?

Na otázku, zda se žáci někdy setkali se šikanou, jich 85 (53,5 %) uvedlo odpověď *ne*. Se šikanou ve škole se setkalo 39 (24,5 %) respondentů, se šikanou ve třídě také 39 (24,5 %)

respondentů, se šikanou na kroužku pouze 2 (1,3 %) respondenti, se šikanou na táboře 7 (4,4 %) respondentů a se šikanou mimo školu 25 (15,7 %) respondentů. Z grafů lze vyčíst, že pokud se žáci s šikanou setkali, v největší míře uváděli ve škole nebo ve třídě.

Graf 3 Pokud ano, jak šikana vypadala

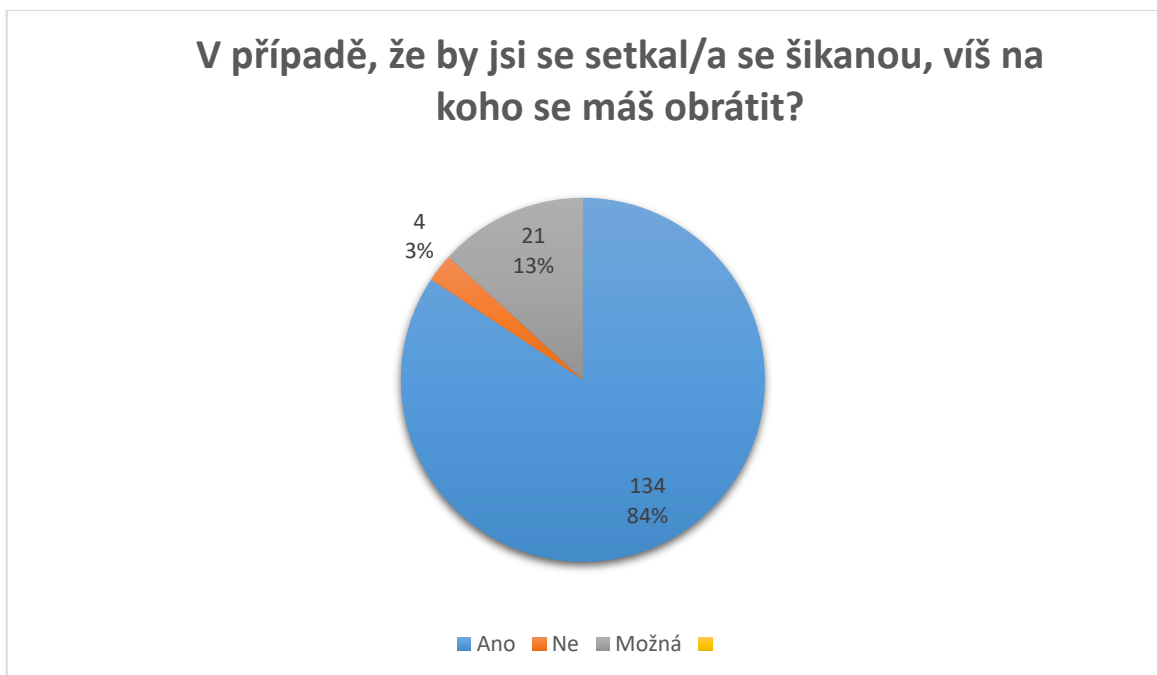
Otázka č. 4 se ptá žáků, kteří se s šikanou setkali, na její podobu. Respondenti mohli označit více možností odpovědi. Největší počet respondentů 75 (47,2 %) odpovědělo posměšky. Dále odpovědělo 63 (39,6 %) respondentů pomluvy, 63 (39,6 %) respondentů ponižování, 48 (30,2 %) respondentů odpovědělo vyčleňování ze skupiny, 41 (25,8 %) respondentů odpovědělo schovávání věcí, 32 (20,1 %) respondentů uvedlo ignorace, 27 (17 %) respondentů uvedlo, že se se šikanou nesetkalo, 25 (15,7 %) respondentů odpovědělo zlé sms zprávy, 21 (13,2 %) respondentů odpovědělo facky, pohlavkování, 18 (11,3 %) respondentů uvedlo kopání. 1 (0,6 %) respondent uvedl stříhání vlasů a žákovské knížky a 1 (0,6 %) respondent uvedl ničení věcí.

Graf 4 Byl/a jsi ty někdy obětí šikany?

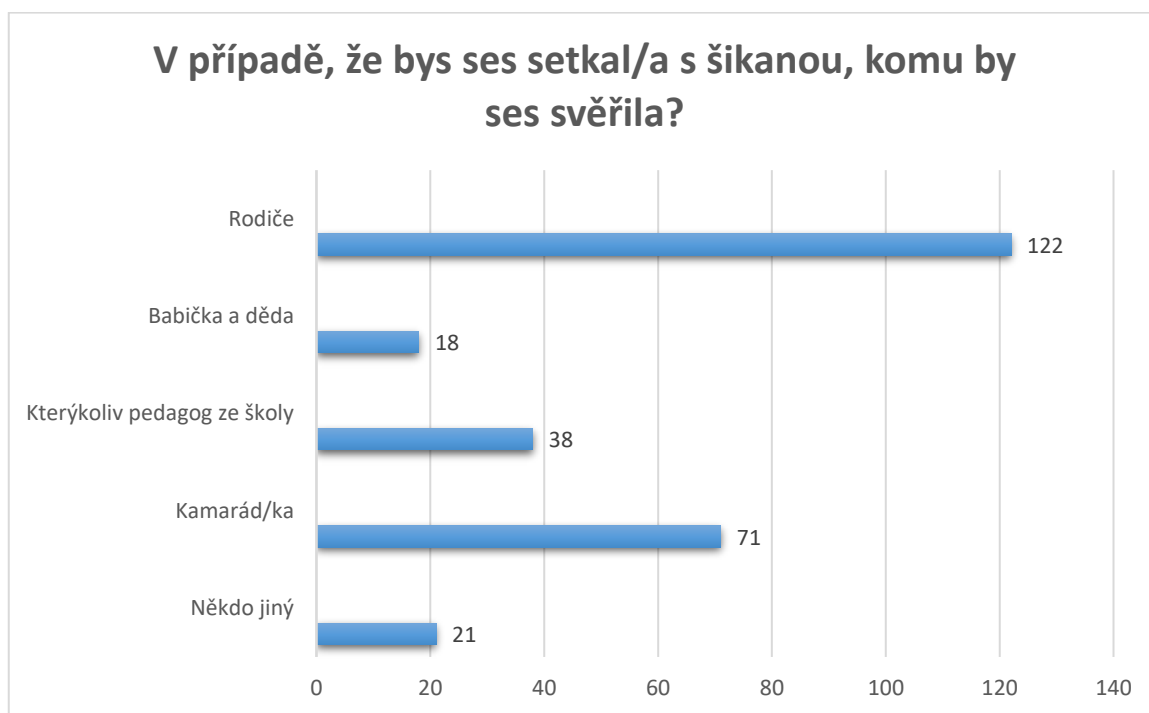
U 5 otázky, zda byli někdy obětí šikany, odpovědělo 103 (65 %) respondentů *ne* a 56 (35 %) respondentů *ano*. Díky tomuto grafu se utvrzujeme, že prevence na ZŠ má značnou mezeru a je zapotřebí se je stále více aktivně věnovat.

Graf 5 V případě, že by ses setkal/a se šikanou, víš, na koho se máš obrátit?

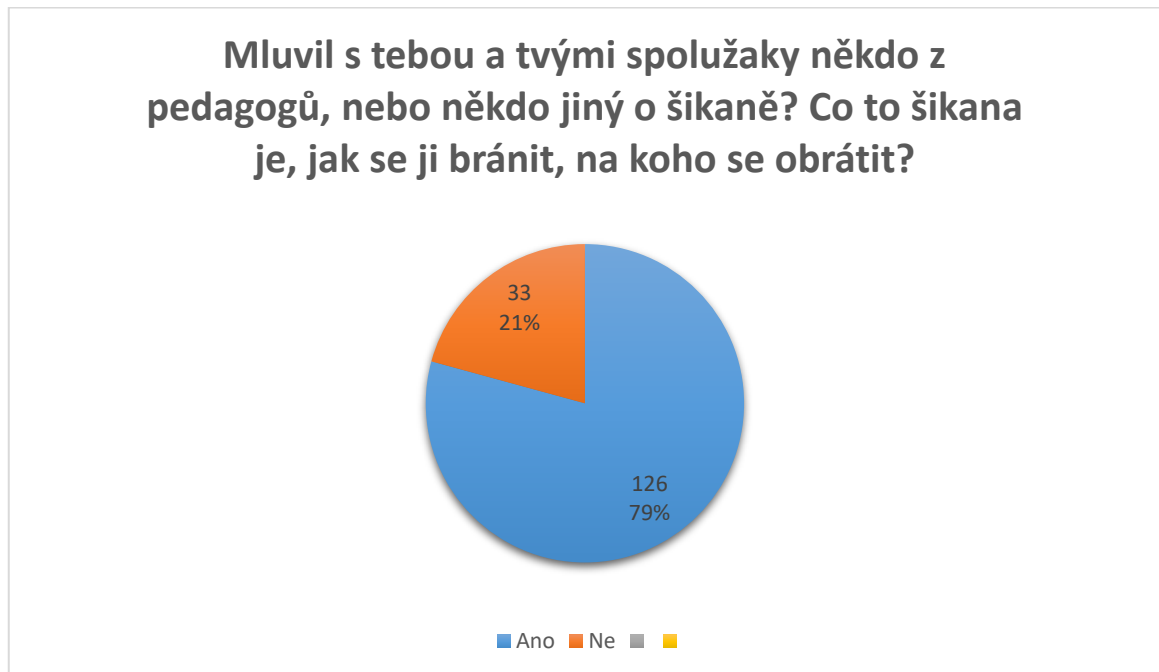
Další dotazníková položka se ptá, zda v případě, kdy se žáci setkají se šikanou, vědí, na koho se mohou obrátit. 134 respondentů (84 %) na ni odpovědělo ano, 21 respondentů (13 %) uvedlo odpověď možná, dva respondenti (3 %) označili odpověď ne.

Graf 6 V případě, že by ses setkal/a s šikanou, komu by ses svěřila?

Otázka č. 7 zjišťuje, komu by se žáci svěřili, pokud by se setkali se šikanou. Žáci odpověděli následovně: 122 (76,7 %) rodičům, 18 (11,3 %) babičce a dědovi, 38 (23,9 %) kterémukoliv z pedagogů školy, 71 (44,7 %) kamarádovi/kamarádce a 21 (13,2 %) někomu jinému. Je zde vidět, že důvěra ve své rodiče je díkybohu stále na prvním místě, i když se neustále hovoří o tom, jak jsou rodiče zaneprázdnění a nemají na své děti čas.

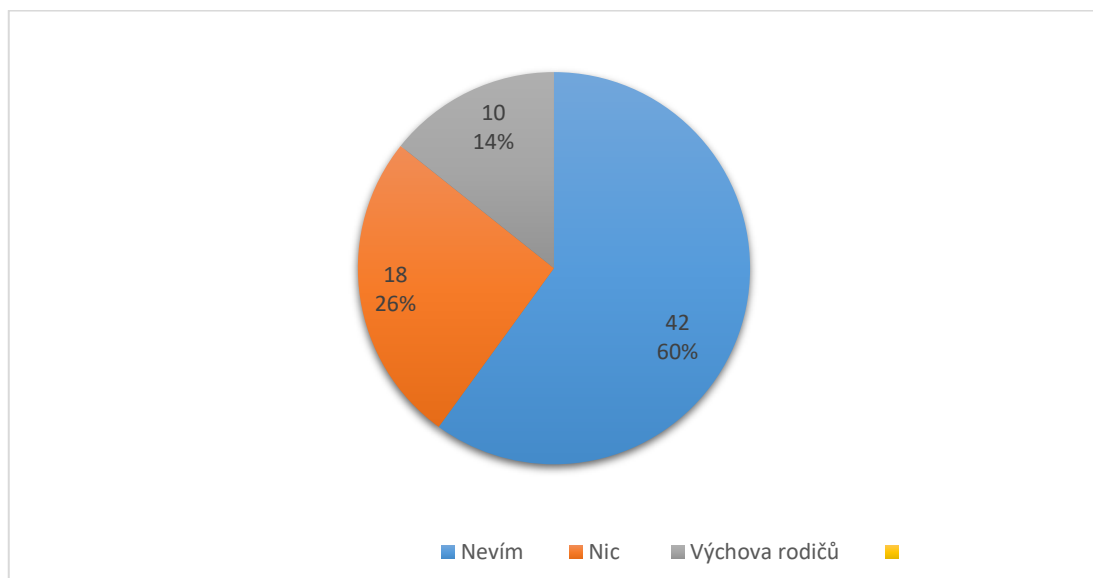
Graf 7 Mluvil s tebou a tvými spolužáky někdo z pedagogů, nebo někdo jiný o šikaně? Co to šikana je, jak se jí bránit, na koho se obrátit?

Na osmou otázku: *mluvil s tebou a tvými spolužáky někdo z pedagogů, nebo někdo jiný o šikaně? Co to šikana je, jak se jí brání, na koho se obrátit*, odpovědělo 126 (79 %) respondentů *ano* a 33 (21 %) respondentů *ne*. Myslíme si, že 21 % žáků, s kterými nikdo o šikaně nemluvil, je v dnešní době alarmující číslo.

Poslední otázka v mém dotazníku byla otevřená. Otázka zněla: *Kdybys jsi měl/a možnost něco změnit, aby nedocházelo k šikaně, co by to bylo?*

Graf 8 Kdybys měl/a možnost něco změnit, aby nedocházelo k šikaně, co by to bylo?

Nejčastější odpověď byla nevíím, na tu odpovědělo 42 (60 %) respondentů, 18 (26 %) respondentů odpovědělo nic a 10 (14 %) respondentů odpovědělo výchova rodičů.

Zde jsou vybrány nejzajímavější odpovědi.

„Za mě bych změnila systém, jak škola sama vidí šikanu. Po dobu, co jsem byla šikanovaná, tak mi nepomohla žádná učitelka a ani ředitel. Třídní učitel nad tím zavíral oči a přijde mi to absurdní, že i když dítě křičí o pomoc, nikdo mu ji poskytnout nejde a hraje se, že je všechno ok.“

„Více bych naslouchala dětem a dala jim pocit bezpečí, protože dost dětí má větší strach se ozvat, než mají z lidí, co je šikanují“

„Začala bych více informovat okolí co všechno šikana může být a jak se zachovat, komu se svěřit atd....“

„Mělo by se o tom mluvit s dětmi, a ukázat špatné příklady, aby z toho měly ponaučení.“

„učit děti vzájemné toleranci mezi sebou, nesrovnávat např. znalosti ve škole...“

„Snažila jsem se změnit všechno, ale vlastně to nepomohlo“

„Lepší vztahy ve škole.“

„sama jsem nevěděla, co dělat a šikaně nejspíš nejde zabránit, ale můžeme přesvědčit sami sebe, že nám můžou být mindráky jiných jedno a že máme kolem sebe i ty správné lidi, kterým se můžeme svěřit a přátelit se s nimi.“

„Aby si někteří lidi nevybíjely zlost na druhých a když má někdo s někým problém tak ad všechny ze třídy neobrací na svoji stranu, aby všichni byly proti té jedné osobě.“

„Někteří učitelé by se měli starat o studenty lépe a měli by se o ně více zajímat s kým se baví a co dělají.“

„Začala bych více informovat okolí co všechno šikana může být a jak se zachovat, komu se svěřit atd....“

5.2 Vyhodnocení stanovených hypotéz

Na základě první hypotézy bylo předpokládáno, že se žáci 2. stupně Základní školy setkávají nejčastěji s šikanou ve škole. Hypotézu zkoumala otázka číslo 3. Ze 159 žáků odpovědělo kladně na otázku 78 žáků. Z toho 39 žáků odpovědělo, že se s šikanou setkali ve škole a 39 žáků odpovědělo, že se setkali s šikanou ve třídě. 85 žáků odpovědělo, že se s šikanou nesetkali vůbec. Dotazník tedy potvrdil, že se žáci nejčastěji setkávají s šikanou ve škole.

Druhá hypotéza předpokládá, že žáci ví, na koho se mají obrátit v případě, že se setkají se šikanou. Tuto hypotézu lze ověřit u otázky č. 6. Zde 134 žáků (z celkového počtu 159 žáků) odpovědělo *ano*, vědí, na koho se obrátit. Hypotéza byla vyvrácena.

Třetí hypotéza byla pro nás zásadní. Předpokládali jsme, že se všemi žáky někdo mluvil o šikaně. Hypotéza se nepotvrdila. Ze 159 žáků, kteří vyplnili dotazník, odpovědělo 126 žáků *ano* a 33 žáků *ne*.

ZÁVĚR

Tématem bakalářské práce je „Výskyt a prevence na vybraných Základních školách“.

V teoretické části jsme se seznámili se základními pojmy. Jaká je charakteristika a členění, základní formy ale i varovné signály šikany. Dále jsme se zaměřili na prevenci ve školním prostředí. Neopomenuli jsme ani legislativu a krátce nahlédli do historie šikany u nás v ČR.

Praktická část je zpracována v grafické a tabulkové podobě na základě použitého anonymního dotazníku. Dotazník byl rozeslán ředitelům základních škol ve Zlínském kraji s žádostí o vyplnění žáků 2. stupně. Cílem bylo zjistit informovanost žáků o šikaně a prevenci.

„Ochránit slabé před silnými a bezohlednými, ať už jde o šikanu, nebo o jakékoliv jiné formy ubližování, vytvořit ve třídě prostředí bezpečí a pohody pro všechny děti, poskytnout jim zkušenost života v pospolitosti, kde vládne řád a spravedlnost – to je základní úkol výchovy a celé školní práce v demokratické společnosti. Existují učitelé, kteří nacházejí – v duchu Komenského – své poslání a osobní naplnění především ve výchově, jejímž jádrem je ovšem etická výchova. Vštěpovat dětem humanistické hodnoty, vést je ke svobodnému rozvoji na základě těchto hodnot, to je jejich radost i hlavní starost.“ (Říčan, Janošová, 2010)

Výsledkem průzkumu je, že ve Zlínském kraji je 35.2 % žáků, kteří se stali obětí šikany. Tento výsledek je zcela alarmující a měl by být řešen. Šikana je závažný společenský jev, který bohužel bývá často přehlížen či opomíjen. Šikana není problémem jen pedagogů či psychologů. I kvalitní výchova je velice účinná prevence. Je nutné si uvědomit, že se šikana může týkat dítěte každého z nás.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Bratislava: FF UK, 2005.
- BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. Pedagogika (ISV). ISBN 80-86642-08-9.
- BITTMANNOVÁ, Lenka a Julius BITTMANN. *Prevence a účinné řešení šikany: u žáků a studentů s Aspergerovým syndromem a vysoce funkčním autismem*. Praha: Pasparta, [2016]. ISBN 978-80-88163-15-2.
- ČÁP, David. *Šikana: mýty a realita*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, [2012?]. ISBN 978-80-7552-849-0. 78-80-7552-849-0.
- ČECH, Tomáš. *Mobbing jako negativní fenomén v prostředí základních škol: škola a zdraví pro 21. století*, 2011. Brno: Masarykova univerzita ve spolupráci s MSD, 2011. ISBN 978-80-210-5448-6.
- ELLIOTTOVÁ, Michele. *Jak ochránit své dítě: Násilí a pornografie na obrazovce. Sexuální zneužití. Šikanování. Hazardní hráčství. Únos. Drogy a alkohol*. Přeložil Jiří BUMBÁLEK. Praha: Portál, 1995. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-034-0.
- FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5046-0.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2016. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5326-3.
- JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2992-3.
- JANOŠOVÁ, Pavlína. *Šikana a vyčleňování žáků na základní škole*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Centrum dalšího vzdělávání, 2011. ISBN 978-80-7372-780-2.
- KADLECOVÁ, Eva. *Šikana očima dětí*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2010. ISBN 978-80-7394-199-4.
- KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-

RICHTEROVÁ, Magdalena, Michal ZVÍROTSKÝ a Stanislav BENDL. *Šikana v otázkách a odpovědích*. Praha: Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, 2022. ISBN 978-80-7603-300-9.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

ZVÍROTSKÝ, Michal, Stanislav BENDL a Magdalena RICHTEROVÁ. *Příběh školní šikany: učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5.

<https://www.sikana.org/>

[MŠMT aktualizuje metodický pokyn k řešení šikany ve školách, MŠMT ČR. MŠMT ČR \[online\]. Copyright ©2013 \[cit. 26.04.2022\]. Dostupné z:](#)

[ABZ.cz: slovník cizích slov - online hledání. ABZ.cz: slovník cizích slov - online hledání \[online\]. Copyright © \[cit. 26.04.2022\]. Dostupné z: https://slovník-cizich-slov.abz.cz/](#)

[Úvod | NF Stop šikaně. Úvod | NF Stop šikaně \[online\]. Copyright © 2022 \[cit. 26.04.2022\]. Dostupné z: https://www.stop-sikane.cz/](#)

[Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice / Association of Educators in Social Pedagogy. Asociace vzdělavatelů v sociální pedagogice / Association of Educators in Social Pedagogy \[online\]. Dostupné z: http://asocped.cz/folders-1305/](#)

[\[online\]. Dostupné z: http://www.zachranny-kruh.cz/pro-verejnost/kriminalita-rizikove-chovani/sikana-a-nasili/co-je-to-sikana.html](#)

[Šikana ve škole - nenechte to být - Nevypusť duši. - Nevypusť duši \[online\]. Dostupné z: https://nevypustdusi.cz/2019/09/18/sikana-ve-skole-nenechte-to-byt/](#)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ZŠ – Základní škola

Apod. – a podobně

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 Pohlaví.....	40
Graf 2 Setkal/a jsi se ty sám/a někdy se šikanou?	40
Graf 3 Pokud ano, jak šikana vypadala.....	41
Graf 4 Byl/a jsi ty někdy obětí šikany?.....	42
Graf 5 V případě, že by ses setkal/a se šikanou, víš, na koho se máš obrátit?	42
Graf 6 V případě, že by ses setkal/a s šikanou, komu by ses svěřila?	43
Graf 7 Mluvil s tebou a tvými spolužáky někdo z pedagogů, nebo někdo jiný o šikaně? Co to šikana je, jak se jí bránit, na koho se obrátit?	44
Graf 8 Kdybys měl/a možnost něco změnit, aby nedocházelo k šikaně, co by to bylo?	44

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Základní formy šikany (Kolář, 2011)	21
Tabulka 2 Rozdíl mezi šikanováním a škádlením (Kolář, 2011)	24
Tabulka 3 Třída a počet respondentů.....	39

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I: Dotazník

PŘÍLOHA I: DOTAZNÍK

Ahoj, jmenuji se Katka a studuji 3. ročník Univerzity Tomáše Bati obor Sociální pedagog. Vyplněním tohoto dotazníku mi pomůžeš, při výzkumu k mé bakalářské práci.

Šikánování se děje skrytě a my se o něm můžeme dozvědět pozdě anebo vůbec. Prosím vyplň tento dotazník anonymně.

1. Do jaké třídy chodíš a kolik ti je let?

.....

2. Pohlaví

- Dívka
- Chlapec

3. Setkal/a ses ty sám/a někdy s šikanou? Můžeš vybrat více možností.

- Ano, ve škole
- Ano, ve třídě
- Ano, na kroužku
- Ano, na táboře
- Ano, mimo školu
- Ne

4. Pokud ano, jak šikana vypadala? Můžeš vybrat z více možností.

- Kopání
- Posměšky
- Pomluvy
- Ignorace (tzn., že někdo na někoho mluví, a ten dělá, že ho neslyší – ignoruje)
- Vyčleňování ze skupiny
- Ponižování
- Schovávání věcí
- Facky, pohlavky
- Bití

- Zlé sms zprávy
- Jiné

5. Byl/a jsi ty někdy obětí šikany?

- Ano
- Ne

6. V případě, že by ses setkal/a s šikanou, víš, na koho se máš obrátit?

- Ano
- Ne
- Možná

7. V případě, že by ses setkal/a s šikanou, komu by ses svěřil/a?

- Rodiče
- Babička a děda
- Kterýkoliv pedagog ze školy
- Kamarád/ka
- Někdo jiný

8. Mluvil s tebou a tvými spolužáky někdo z pedagogů, nebo někdo jiný o šikaně? Co to šikana je, jak se jí bránit, na koho obrátit?

- Ano
- Ne

9. Kdybys měl/a možnost něco změnit, aby nedocházelo k šikaně, co by to bylo?

.....
.....